

Norbert Morawiec

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

**Recenzja: Д. Куштан, В. Ластовський,
АРХЕОЛОГІЯ ТА РАННЯ ІСТОРІЯ ЧЕРКАС,
Київ–Черкаси, Інст. археології НАН України, 2016,
ss. 290, іл. ISBN 978-966-02-7869-1.**

Przeglądając dokonania ukraińskiej nauki historycznej okresu ostatniego ćwierćwiecza zaobserwować można wzmożone zainteresowanie badaczy dziejami miast i aglomeracji miejskich współczesnej Ukrainy¹. Niewątpliwie jest to spowodowane potrzebą nowego, naukowego zrozumienia ich przeszłości, wobec zaistnienia nowej, niepodległej ukraińskiej rzeczywistości. Przy czym badacze pragnęli patrzeć na miasta z różnych perspektyw. Rozpatrywali proces ich powstawania/upadku, rozwoju urbanistycznego, demograficznego, śledzili ich rolę polityczną, ekonomiczną, militarną, opisywali ich zabytki historyczne, kompleksy architektoniczne. Również ukazywali je jako zjawisko kulturowe, mające niezaprzeczalny wpływ na egzystencję zamieszkującej je społeczności².

W 2016 r. pojawiła się książka Dmytro Kusztana i Walerego Łastowskiego pt. „Archeologia i wczesna historia Czerkas”. Autorzy poświęcili miastu wiele naukowych publikacji. Dr Dmytro Kusztan jest archeologiem, pracuje w Instytucie Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Pełni także funkcję naczelnika inspekcji archeologicznej Wydziału Kultury i Turystyki Okręgowej Administracji Miasta Czerkasy oraz przewodzi regionalnemu oddziałowi Narodowego Związku Archeologów Ukrainy. Przedmiotem zainteresowania badacza w szerszym kontekście jest epoka późnego brązu na terenach półwyspu krymskiego, północno-

¹ О. Д., Ісайкіна, *Побут і дозвілля міського населення України в повосенний період (1945–1955 рр.)*, Київ 2006; Я.В. Верменич, *Теоретико-методологічні проблеми історичної урбаністики*, „Український історичний журнал”, 2004, № 3, с. 21–38;

² О. Г. Михайлюк, І. В. Кічий, *Історія Луцька*, Львів 1991; В. В. Грабовецький, *Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст.*, Коломия- Вінниця 1996; І. Ярмошик, *Житомир древній. Спроба реконструкції історії міста до кінця ХІV ст.*, Житомир 1997; Ю.С., Крючков, *Історія Миколаєва*, Миколаїв 2006 *Історія Львова. У трьох томах*, ред. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій, Львів 2006–2007; М. І. Бушин, О. І. Гуржий, А. Г. Палій, *Місто Умань: історичні портрети, події, факти*, Черкаси 2010.

zachodniego Morza Czarnego i środkowego Dniepru³, w węższym – dawne dzieje Czerkas i okolic⁴. W 1997 r. w ramach ekspedycji archeologicznej zajmował się wykopaliskami starożytnych kurhanów w pobliżu wsi Drabów (Drabiv), a w latach 2000–2003 prowadził wykopaliska cmentarza kultury czerniachowskiej w samym mieście Czerkasy. Natomiast Walery Łastowski jest historykiem, archeologiem i prawnikiem, pracownikiem Narodowego Uniwersytetu Kultury i Sztuk Pięknych w Kijowie oraz autorem znacznej liczby rozpraw badawczych poświęconych historii państwa i prawa⁵, dziejom kozactwa, historii i historiografii ukraińskiej Cerkwii prawosławnej⁶ (jest jednym z pomysłodawców cyklicznej konferencji naukowej „Cerkiew-nauka-społeczeństwo: pytania o wzajemność⁷”). Ważne miejsce w jego studiach zajmuje także tematyka związana z dziejami miasta Czerkasy⁸, natomiast prezentowana książka autorstwa obu badaczy była pokłosiem ich wieloletniej współpracy naukowej.

Jak wskazują sami autorzy inspiracją do napisania książki była 700. rocznica powstania miasta, a właściwie chęć naukowej polemiki z tak ustanowioną przez wcześniejszych badaczy datą. Sama książka zawiera wykaz prac archeologicznych na terenie Czerkas i okolic oraz analizę znalezionych zabytków, także studia nad kwestią etnicznej przynależności założycieli miasta, jego powstawania i rozwoju oraz rekonstrukcję czerkaskiego zamku i fortyfikacji obronnych w okresie XIV–XVIII w.

Narrację autorów charakteryzuje przejrzysta artykulacja tytułów poszczególnych części i rozdziałów, logiczny ciąg dygresji ukazujących inspiracje badawcze oraz wysuwane z nich autorskie wnioski. Książka składa się ze wstępu, czterech rozdziałów i wniosków. Wstęp informujący o pomysle i celu pracy klarownie przybliży niezbędnym czytelnikowi podstawowe dane na temat miasta, omawia wykorzystane źródła i opracowania. Na końcu rozprawy czytelnik znajdzie obszerną bibliografię zawierającą różnorodną publikację, indeks

³ Д.П. Куштан, *Південь Лісостепового Подніпров'я за доби пізньої бронзи*, Донецьк 2013.

⁴ Id.: (współautor: О.В. Петраускас) *Могилиник черняхівської культури Черкаси-Центр (за матеріалами розкопок 2000-2003 рр.)*, „ОІУМ”, 2011, № 1: Черняхівська культура: матеріали досліджень, s. 178–230; id., *Кам'яні хрести Черкащини*, [в:] *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Збірник наук. статей*, вип. 21, ч. 1, ред. І.П. Бондаренко і ін., Київ 2012, с. 191–197.

⁵ В. Ластовський, *Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. Посібник*, Київ 2004.

⁶ Id., *Православна церква у суспільно-політичному житті України XVIII ст. (Переяславсько-Бориспільська єпархія)*, Черкаси 2002; id., *Історія православної церкви в Україні наприкінці XVII – у XVIII-му ст.: історіографічні аспекти*, Київ 2006.

⁷ *Православ'я – наука – суспільство: питання взаємодії (2003–2016)*.

⁸ В. Ластовський, *Легенда про походження міста Черкаси та її реальність*, „Часопис української історії”, 2015, 32, с. 7–11; id., *Походження міста Черкаси в контексті нумізматичних матеріалів*, [в:] *Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки: тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції, 22–23 червня 2016 р.*, ред. В.П., Коцур і ін., Кіровоград – Київ – Переяслав-Хмельницький 2016, с. 45–47; id., *Українські «Черкаси»: поява на історичній арені в контексті цивілізаційних процесів та історіографічного міфу*, „Українознавчий альманах”, 2015, № 18, с. 179–181; id., *Перша згадка Черкас як проблема використання джерел в історіографії*, „Переяславський літопис”, 2016, № 9, с. 83–87; id., *Документ 1926 р. про охорону місця знаходження Черкаського замку*, [в:] *Праці Центру пам'яткознавства: Збірник наукових праць*, ред. В.І. Акуленко і ін., вип. 15, Київ 2009, с. 139–144.

imienny i geograficzny, treściwie zaprezentowane wnioski, streszczenia w języku rosyjskim i angielskim oraz dodatek z fragmentami wykorzystanych źródeł. Pierwszy z rozdziałów pracy pt. „Archeologiczne badania na terytorium miasta Czerkasy oraz jego okolic od XIX stulecia do współczesności” poświęcony jest dziejom archeologicznych poszukiwań przeprowadzonych w mieście i okolicach. Zainaugurowały je już w XIX w. prace rosyjskiego działacza politycznego, cywilnego gubernatora w Kijowie (1839–1852), jednocześnie poszukiwacza starożytności, Iwana Fundukleja (1799–1880). Kontynuowane były przez krajoznawcę i historyka Ławrentija Pochiliewicza (1816–1893), francuskiego etnografa na służbie carskiej Dominique’a Pierre’a de la Flise (1787–1861), polskiego historyka i etnografa Edwarda Leopolda Rulikowskiego h. Korab (1825–1900) oraz ukraińskiego historyka, profesora Uniwersytetu Kijowskiego Wołodymira Antonowycza (1834–1908) (s. 15–16). W okresie międzywojennym ośrodkiem badania i zbierania zabytków archeologicznych stały się Historyczno-Pedagogiczne Muzeum Okręgowe im. Tarasa Szewczenki oraz Powiatowy (później Okręgowy) Komitet Ochrony Zabytków Dawności, Sztuki i Przyrody w Czerkasach. Najbardziej znanym wydarzeniem z tamtego okresu jest znalezienie w wiosce Wasilica przez młodego chłopca, Mychajła Czemerysta „skarbu” srebrnych monet i ozdób z XIII-XIV w. „Skarb” został przywłaszczony przez znalazcę i częściowo rozdzielony wśród okolicznych mieszkańców, natomiast dzięki staraniom członka Komitetu, Aleksandra Aleksandrowa (1886–?) udało się go odzyskać (obecnie przechowywany jest w Narodowym Muzeum Historii Ukrainy i jego oddziale – Muzeum Historycznych Kosztowności Ukrainy) (s. 18). W latach 50. XX w. rozpoczęto pierwsze archeologiczne wykopaliska w samym mieście na miejscu czerkaskiego zamku. Zorganizowano ekspedycję naukową na czele której stał – znany archeolog i krajoznawca – Michaił Ponomarienko (1920–2010). Zorganizowano także ekspedycję Instytutu Archeologii Akademii Nauk Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki w strefie prac nowobudowanego Zbiornika Krzemieńczuckiego. W jej rezultacie odkryto wiele pozostałości kultury czernichowskiej w rejonie wsi Czerwona Słoboda (s. 20). Natomiast w latach 70. XX w. kontynuowali badania – szczególnie na terenach brzegowych rzeki Dniepr leżących w obrębie miasta Czerkasy – miejscowi archeolodzy i krajoznawcy, m.in. Oleg Prychodniuk (1941–2004), czy wspomniany Michaił Ponomarienko. Odnaleziono trzy grody, w jednym z nich ruiny zamku, w drugim pozostałości kultury zarubinieckiej, w trzecim natomiast – oprócz śladów tejże kultury – przedmioty z neolitu, eneolitu, okresu brązu (s. 23). Impulsem do przeprowadzenia nowych badań była zbliżająca się rocznica założenia miasta w 1986 r. W 1981 r. zorganizowano ekspedycję naukową „Czerkasy”, do której dołączyli pracownicy miejscowego muzeum, a nawet uczniowie szkół. Ekspedycja przeprowadziła eksplorację i wykopaliska w historycznej części miasta. Główny cel tych prac – jak podkreślali autorzy – był polityczny, a mianowicie – odnalezienie archeologicznych dowodów na 700-letnie istnienie Czerkas. I choć nie odnaleziono potrzebnych świadectw, to pod naciskiem partyjnym uroczystie ogłoszono, że założenie miasta nastąpiło w latach 80. XIII w. (s. 24–25). Natomiast kolejne zainteresowanie starożytnościami Czerkas wystąpiło w okresie niepodległej Ukrainy. Było to związane z działalnością tzw. czerkaskiej leśno-stepowej ekspedycji archeologicznej, zorganizowanej pod auspicjami Instytutu

Archeologii Ukraińskiej Akademii Nauk oraz pracami kolejnych ekspedycji pod nazwą „Czerkasy” (s. 25–30).

Liczne materiały archeologiczne uzyskane podczas badań pozwoliły prześledzić autorom wczesną historię miasta. Zostały one przeanalizowane w drugim rozdziale książki, zatytułowanym „Archeologiczne zabytki na terytorium miasta Czerkasy oraz jego okolic”. Zdaniem badaczy znaleziska świadczą o zasiedleniu terytorium Czerkas i okolic już w okresie późnego paleolitu (ok. XX–XV tys. p.n.e.). Myśliwi tundro-stepu polowali tutaj na megafaunę okresu zlodowacenia. Na stanowiskach pochodzących z okresu mezolitycznego (ok. VIII–VII tys. p.n.e.) odkryto liczne narzędzia krzemienne, natomiast okres eneolitu reprezentowany jest przez naczynia ceramiczne, znaleziska kamienno-krzemienne (ok. IV tys. p.n.e.) (s. 57–60). Dla epoki brązu (ok. III–II tys. p.n.e.) charakterystyczne są znaleziska kurhanów licznie odnajdywane w okolicy (przykładem dla okresu późnego brązu są ziemne przykurhanowe mogiły odkryte we wsi Werhuny) (s. 60–66). Wczesną epokę żelaza (I tys. p.n.e. – V w. n.e.) reprezentują osady, grody, kurhany, z czasów przedscytyjskich i scytyjskich oraz znaleziska kultury zarubinieckiej i czerniachowskiej (m.in. naczynia formowane na kole miejscowej produkcji). Prócz wyrobów z żelaza, znajdowane są przedmioty importowane ze świata antycznego (amfory, monety). Wiele znalezisk z tego okresu odnaleziono na cmentarzysku Czerkasy-Centrum (s. 66–75). Natomiast z okresu w którym pojawili się Słowianie (związany z kulturą pieńkowską z VI–VIII w.) pochodzi ceramika i ozdoby typu „anckiego” (Antowie). Stosunkowo nieliczne są znaleziska staroruskie z XI- poł. XIII w. (skarby monet). Znacznie bardziej reprezentowany jest okres pomongolski (kilka osad, mogił i sławny „Wasylicki skarb”). Natomiast na kolejnych stronach pracy autorzy wymieniali znaleziska okresu litewskiego i polskiego (s. 77–90).

Niezwykle ciekawym jawi się rozdział trzeci pt. „Czas pojawienia się miasta i pochodzenie nazwy Czerkas”. Kusztan i Łastowski postanowili zweryfikować ustalenia dokonane przez badaczy sowieckich lat 80. XX w. Dowiedli, iż partyjnym decydom zależało w tamtym okresie na narzuceniu wizji, iż dzieje miasta mają 700 lat. Potwierdzenie rocznicy umożliwiłoby przyznanie miastu znacznych środków finansowych na rozbudowę infrastruktury, budownictwa, polepszenia zaplecza kulturowo-socjalnego. Zatem do 1986 r. uroczyście „otwarto”: muzeum krajoznawcze, place, pomniki, kinoteatr, szkołę muzyczną, dworzec autobusowy, lotnisko itd. (s. 157). Na kolejnych stronach pracy autorzy przedstawili dotychczasowe poglądy historyków, archeologów i krajoznawców na kwestię początku miasta, zaprezentowali analizę najwcześniejszych podań i legend, przede wszystkim „czerkieską”, tj. „wschodnią” teorię pojawienia się Czerkas. Wielu bowiem badaczy, przeglądając latopisy, materiał archeologiczny i lingwistyczny łączyli pojawienie się miasta z kolonizacją kaukaskich Czerkiesów (s. 157–165). Odwołując się do Jana Długosza, badając „Wasylicki skarb”, poszukując etymologii słowa „Czerkasy”, przede wszystkim śledząc sytuację w polityczną XIV w. na tych terenach, autorzy doszli do przekonania, iż owa „wschodnia”, „czerkieska” teoria pochodzenia Czerkas nie ma historycznych podstaw i zbudowana jest na płątaniu faktów i domysłów wynikających z podobieństwa terminów „Czerkasy”/ „Czerkiesi” (s. 165–175). Zdaniem badaczy wszelkie analizy świadczą o tym, iż miasto założono po bitwie nad Sinymi Wodami w 1362 r., w której litewsko-

ruskie wojska uwolniły spod panowania Złotej Ordy południową kijowszczyznę i Podole. Ziemie od Dniestru do Dniepru wielki książę litewski Olgięrd przekazał książętom Koriatowiczom, a z ich panowaniem łączyło się budownictwo linii przygranicznych zamków na południowych rubieżach Podola (Kamieniec, Skala, Winnica, Braclaw, Sokolec, Zwienigródek). Czerkasy stanowić miały najbardziej na wschód wysuniętą forpoczta tejże linii. Za bezpośredniego założyciela miasta Czerkasy badacze uznali litewskiego księcia Jerzego Koriatowicza (1330–1374) (s. 175–176).

Czwarty rozdział pt. „Historia miasta Czerkasy w czasach późnośredniowiecznych i wczesnonowożytnych (XIV–XVIII stulecia)” omawia losy miasta i fortecy. Do chwili obecnej nie zachowały się materialne świadectwa obronnych fortyfikacji Czerkas. Jak dowodzili Kusztan i Łastowski przyczynił się do tego fakt ich budowy z nietrwałych elementów (drewno, ziemia). Często były one rujnowane, odbudowywane, lub na nowo budowane w innych miejscach (s. 187). Z badań archeologicznych i analiz źródeł historycznych wynika, iż mogło istnieć aż siedem obronnych fortec-zamków. Poczynając z końca XIV do połowy XVII w. ich typy ewoluowały wraz z rozwojem europejskiej wojskowej fortyfikacji: od niewielkiego zamku z donżonem, tj. wieżą łączącą w sobie funkcje mieszkalne i obronne, przez okrągły drewniany gród, „regularny” drewniano-ziemny zamek z klasycznymi wieżami narożnymi, do ziemnej fortecy typu bastionowego.

W okresie litewskim występowało „zamczyszcze”, tj. teren na którym stał zamek oraz „posad” zamieszkiwany przez kupców, rzemieślników itp. W latach 1549–1552 zbudowano „nowy” zamek, większy od poprzedniego i otoczony nowym rowem. Forteca miała trójkątną w planie formę z czterema wieżami: trzema narożnymi i jedną nadbramną. Mury miasta zbudowane z drewna, miały bojową nadbudowę zaopatrzoną w otwory strzelnicze w czołowej ścianie i otwory w podłodze, przez które można było łać np. gorącą smołę czy wodę na szturmujących zamek wrogów lub razić ich kamieniami lub innymi pociskami (tzw. hurdycje). Miasto leżące dookoła zamku było otoczone rowem oraz ostrogiem tj. ogrodzeniem z ostrych pali i wikliny. W tym samym czasie niejaki Oszpan zbudował nowy zamek, który znajdował się poza granicami ówczesnego miasta i miał wygląd ziemnego czteronarożnego bastionu (s. 187–201). W okresie przynależności Czerkas do Królestwa Polskiego jako zamek służyła – pierwsza z omówionych – drewniana forteca litewska. Natomiast po spaleni miasta w czasie kozackiego powstania przez samozwańczego hetmana Pawła Pawluka, fortecę i administrację przeniesiono do „zamku Oszpana”. Poza tym na tzw. Greckiej Górze wybudowano niewielkie umocnienie w formie drewnianego ostroga, a dookoła „posadu”-przedmieścia – mur (s. 201–207). Szybki rozwój miasta został zahamowany na skutek wojen w XVII w. Na początku XVIII w. miasto wyludniło się, a demilitaryzacja tej części granicy Rzeczypospolitej nie sprzyjała rozwojowi fortyfikacji. Czerkasy stały się miasteczkiem, dziedziczną posiadłością polskiej szlachty, a pozostałości fortecy nie były w stanie obronić go przed niewielkimi zagonami hajdamaków. Nie lepiej było po przyłączeniu Czerkas do Rosji (1793 r.), a pozostałości ruin zamku zastał w XIX w. Taras Szewczenko (s. 207–214).

Każdy z przedstawionych rozdziałów kończy pokaźna ikonografia, zdjęcia, mapy, plany, rekonstrukcje (s. 31–54, 91–153, 177–184, 215–238). Poczynione opisy miasta i twierdzy potwierdzają przetłumaczone z języka polskiego fragmenty

wykorzystanych źródeł: opis czerkaskiego zamku 1552 r., lustracja starostw województwa kijowskiego 1570 r., lustracja starostwa czerkaskiego za lata 1631–1633, lustracja starostw województwa kijowskiego i powiatu 1765 r.; inwentarze starostw województwa kijowskiego 1789 r. (s. 247–262).

Jak zatem widać praca badaczy przedstawia zarówno historię samego miasta Czerkasy, jak i dzieje kształtowania się naukowego namysłu na jego temat. Wpisuje się doskonale – w istniejący przecież do chwili obecnej – dyskurs badawczy wśród archeologów i historyków, dotyczący daty powstania samego miasta, jak i losów wybudowanych w nim fortec. Wywody autorów zaciekały mnie przede wszystkim jako historyka historiografii. Moim zdaniem w znakomity sposób ukazują przykłady podporządkowania ludzi nauki decydom politycznym. Chęć otrzymania środków finansowych w celu wsparcia rozwoju miasta Czerkasy sprawiła, iż partyjni decydenci „odgórnie” nadzorowali i inspirowali prace badawcze archeologów i historyków, wręcz narzucali im poprawne – ich zdaniem – dziejowe interpretacje, stając się swoistymi „konstruktorami” historii. Myślę, iż w celach badawczych warto przyrzeć się pracom innych „konstruktorów” wiedzy na temat historii miasta Czerkasy. Jakie bowiem przesłanki wyznaczały badania carskiego intelektualisty, ale i milionera-mecenasa Fundukleja. Jakie – piszącego w duchu „oficjalnej cerkiewności” – prawosławnego duchownego/historyka Pochiliewicza? Jakie francuskiego etnografa, ale i lekarza prowadzącego badania w czasie epidemii cholery de la Flise’a. To samo pytanie możemy zadać w przypadku polskiego historyka i etnografa, ale i zamożnego szlachcica-ziemianina, dziedzica Motowidłówki, Rulikowskiego h. Korab. To samo w przypadku ukraińskiego, jednak polskiego pochodzenia historyka, jednocześnie pracownika „carskiego” przecież uniwersytetu – Antonowycza. Twórczość powyższych badaczy konstruowana była przez szereg kulturowych determinantów. Poznanie ich pokazać może stopień ideologizacji, ale i kulturowego zakorzenienia wszelkich relacji dotyczących dziejów Czerkas. Wspomóc może – dodajmy – także namysły współczesnych badaczy i uzmysłowić im, iż skoro stanowią produkt kultury, to kulturowo konstruują dziejową rzeczywistość.

Pewnym niedosytem może być brak materiałów pochodzących z archiwów polskich czy rosyjskich. Poszczególne rozdziały stanowią rozważania historyka archeologii, archeologa oraz historyka historiografii i historyka. Warto jednak dostrzec „interdyscyplinarny” problem badaczy przy tworzeniu bibliografii i podziale jej na źródła i literaturę. Otóż w „źródłach” znajdziemy materiały pochodzące z Archiwum Państwowego w Czerkasach, czy drukowane w „Aktach Południowo-Zachodniej Rosji”, zbiory latopisów, ale także prace archeologów i historyków badań archeologicznych, także samego Kusztana (opisujące źródła archeologiczne). Zabieg ten nie umożliwi czytelnikowi, a szczególnie recenzentowi, szybkiego wglądu w podstawę naukową pracy, co więcej nie ułatwi czytelnikowi prowadzenia własnych badawczych namysłów. Pamiętajmy, iż czym innym będą „źródła” dla archeologa, czym innym natomiast dla historyka, historyka archeologii, czy historyka historiografii. W przedstawianej rozprawie „Roczniki” Jana Długosza mogą być źródłem historycznym, poświadczającym pierwsze informacje o mieście jako forpoczcie budowanej przez Koriatowiczów linii obronnej (historia), ale i źródłem historiograficznym, doskonale ukazującym zainteresowanie miastem dawnych historyków (historia historiografii). Publi-

kacje Kusztańa mogą stanowić opis źródeł archeologicznych odnalezionych w Czerkasach (archeologia), ale jednocześnie stać się źródłem ukazującym rozwój wiedzy na temat archeologii miasta (historia archeologii). Wyjście z trudnej sytuacji jest dwojakie. Można „dyscyplinarnie” opisać źródła oddzielnie dla historii, historii historiografii, archeologii i historii archeologii, lub „interdyscyplinarnie” zrezygnować z jakiegokolwiek podziału. W jednym i drugim przypadku o wyborze należy poinformować czytelnika. Wszelako właśnie owa próba ukazania miasta z różnych perspektyw jest najbardziej interesująca.

Podsumowując można stwierdzić, iż prezentowana przeze mnie monografia dwóch ukraińskich badaczy, Dmytro Kusztańa i Walerego Łastowskiego jest pierwszą pracą naukową tak szeroko omawiającą historię miasta Czerkasy (do końca XVIII w.) oraz dzieje archeologiczno-historycznych badań na jego temat. Sprawia wrażenie gruntownej rozprawy, pisanej odpowiednim warsztatem i namysłem metodologicznym oraz niechybnie stanowić będzie impuls do nowych naukowych rozważań. Rozprawa może zainteresować zarówno archeologów, jak i historyków, badaczy zajmujących się dziejami miast ukraińskich, historyków studiujących dawne tereny Rzeczypospolitej, czy historyków historiografii/historyków badań archeologicznych.